

БАҲОРИСТОН АСАРИДА ДЎСТЛИК ТИМСОЛИ ВА ИНСОН ФАЗИЛАТЛАРИ

Лутфилло Ахатов

Чирчиқ давлат педагогика институти

АННОТАЦИЯ

Бугунги тараққиётнинг муҳим омилларидан бири бу инсон капитали саналади. Инсон омилининг жамиятдаги ўрни доимо ўзгариб боради, баъзан тубанлашиб борса баъзан юксалиб боради. Бундай омиллар мутафаккирлар илмий меросларида ифодаланиб туради. Шайх Абдурахмон Жомий асарларидаги образ-омиллар шулар жумласидан. Инсоний фазилатлардан бири бу – дўстлик. Дўстлик ҳақида доим мавзу-ҳикоялар яратилган ва давом этажак.

Калит сўз: Дўстлик, инсон омили, “Комил инсон” ғояси, Жомий, Баҳористон, ошиқ, меҳр.

“Баҳористон” асарини мазмун – моҳияти бу “Инсон омили”га қаратилган панднома асар эканлигини инобатга оладиган бўлсак, унинг бугунги кундаги (нафақат бугунги кундаги, балки, келажакда ҳам) ўз аҳамиятини таҳлил қилмасдан туриб, баркамол авлод (мукамалроқ талқинда “Комил инсон” ғояси)ни шакиллантириб боришлик “елкансиз қайиқ”қа ўхшайди гўё. Зеро, мақсад аниқ, манзил олисми, демакки, биз ўз олдимизга қўйган ўша олис манзилдаги мақсадимизга эришмоқлигимиз учун “Баҳористон” ва бунга ўхшаш панднома асарларни таҳлил қилишга ҳар доим ихтиёжга муҳтожлик сезамиз.

Панднома асарларни таҳлил қилмасак, асл мазмун ва моҳиятини нималар ташкил қилишлигини билмасак биз ўз мақсадимизга (баркамол авлодни тарбиялаш) эришишимиз мушкул албатта. Мисол учун: асардаги ҳар бир равзаларни кўздан кечирар эканмиз, ундаги биргина “Дўстлик” иборасини оладиган бўлсак, “Баҳористон” асари 1 – равза “Дарвишлар ҳақида ҳикоят” бобидан:

Абдулҳасан Қушанжи айтган эди:

–Дунёда бир нарса эвазига ёки бирор нарса ғаразига дўстлик қилган кишидан кўра хунукроқ нарса йўқ.

Дўст ҳажридан Ошиқ кутар адолат,

Ё васл эшигида тутар бир ҳолат.

Дўстликдан ўзга бир мақсади бўлса,

Оламда борми ҳеч бундан разолат.

Дўстлик тушунчаси бу нафис туйғу ва манфаатсиз (манфаат фақат Аллоҳ ризоси учун бўлиши керак) мақсад устига қурилиши керак бўлган бирлик рамзи саналади. Юқоридаги мисраларни таҳлил қиладиган бўлсак:

Дўст ҳажридан Ошиқ кутар адолат, бунда *Ошиқ* – деб *Аллоҳ*ни назарда тутганлигини кўрамиз. Дўст бўлишлик бу шунчаки ошно – оғайни бўлиб, ёхуд кўшни бўлиб яшашлик эмас, балки, тенгликни мустаҳкам тутиб, *Аллоҳ (Ошиқ)*га етишиш *ҳажрида адолат*ни унутмаслик лозим.

Ё васл эшигида тутар бир ҳолат, бу мисрада ҳам *Дўст*нинг ўз *Ошиғи (Аллоҳ)* *васлига* эришмоқлик учун асл *ҳолати* (дўстлик моҳияти)ни доимо ёдда тутиб, ўзини *У (Аллоҳ)*нинг наздида камтар – хоксор, ожиз ҳисоблаб, Унинг барча синовларига мардона туришлиги лозимлиги баён этилган.

Дўстликдан ўзга бир мақсади бўлса, бу иборани таҳлилидан эса *Дўст* бўлиш учун ўз *Ошиғидан* қандайдир бошқа бир (ғараз) *мақсади*да манфаатдорлик кўзланган бўлса, *Оламда борми ҳеч бундан разолат*, яъни, *Дунё (Олам)*да бундан *разолат* (қабихлик) – вайронкорлик *борми*, деб баён этмоқда.

Дўстлик ҳақида сўз кетганда Мавлоно Жомийнинг “Баҳористон” асаридаги кўплаб боб – равзалари дўстлик, адолат, тенглик, фаровон жамият ҳақида баён этилганлигини кўрамиз. Дўстлик ҳақидаги яна бир мисрани таҳлил қилсак, Жомийнинг “Баҳористон” асаридаги 1 – равза “Дарвишлар ҳақида ҳикоят” бобидан:

Шиблининг бошига девоналик тушди, уни жиннихонага элтиб қўйишди.
Сўнг бир неча киши уни кўргани боришди.

– Кимсизлар? – деб сўради жинни улардан.

– Биз сенинг дўстларингмиз, – дейишди.

У қўлига тош олиб ҳамла қилди. Ҳаммалари қочиб кетишди.

– Қайтинглар, эй даъвогарлар, – деди у, – дўст дўстдан қочмайди ва унинг жафо тошидан сақланишга шошмайди.

Чин дўст ул – дўстлиги ошаверса гар,

Дўстидан ёмонлик кўрганида ҳам.

Бошига минг жафо тоши ёғилса,

Меҳр уйи у тошдан бўлур мустаҳкам

Маълумки Шайх Шибли ўз даврининг тариқат пешволари қаторида фаолият олиб борган. Мансур Ҳалложни осигна ҳукм қилган уламолар, у (Шибли)ни жиннихона – шифохонага элтиб қўйган деб айтилади баъзи манбаларда. Ушбу мисраларни шиблига таҳлид қилиб баён этилиши эса дўстларнинг ўзаро бир –

бирига, яхши ва ёмон кунларда ҳам ёрдам қўлини ўзатиш кераклиги ҳақида боради. Мисрадаги *Чин дўст ул – дўстлиги ошаверса гар*, деб айтилишидаги маъно дўстнинг *Чин дўст* бўлишлиги бу унинг ҳар доим (машаққатларда ҳам) ёнида туришлиги лозимлиги, *дўстлиги ошаверса гар* – дўстлиги мустаҳкамланишилиги бу *Дўстидан ёмонлик кўрганида ҳам*, дўст билан ҳамнафас бўлиб туриш, яхши ва ёмон кунларида ҳам тиргак бўлишлиги, *Бошига минг жафо тоши ёгилса*, яъни, дўстининг бошига тушган *жафо тоши* (машаққатлар)да ҳам дўстини тарк этмаслиги лозим. Зеро, *Мехр уйи у тошдан бўлур мустаҳкам*, яъни дўстининг *Бошига минг жафо тоши ёгилса*, демакки, бундай *жафо тошидан* ҳимояланиш йўллари излаб топиши, унга қарши маърифатни шакиллантириш йўллари бунёд этишлигини кашф этиб боради.

“Баҳористон” асаридаги биргина “Дўстлик ҳақида”ги мисрасини таҳлил қилганимизда қанчалик маъно ва мазмун мужассамлашганлигини кўрдик. Демакки, биз баркамол авлодни вояга етказишни мақсад қилдекми, унинг тарбияси ва таълимига дахилдорлик ҳисси билан яшашимиз шарт. Бугунги таҳликали шиддат билан ўтиб бораётган бир даврда “Баҳористон”га ўхшаш панднома асарларни кўпроқ таҳлил қилиб, унинг замонавий аҳамиятини, яъни, бугунги кундаги мавқийи ҳақида ўз муносабатимизни баён қилган ҳолда, ёшларимиз тарбиясига кўпроқ вақт сарфлашлигимиз лозим.

Дўстликнинг ҳам ўзига хос меъёрий ришталари борки, у ришта фақатгина дўстларга хос боғлов вазифасини ўтайди. Инсонлар жамиятдаги ижтимоий жараёнларга баъзан дўстлик ва “таниш” – қариндошликни ҳам бир биридан фарқламай қоладилар. Инсон “Одам” бўлиб дунёга келдими, демакки, “Одам”ийликка хос яшамоғлиги лозим. Зеро, “Одам” Аллоҳ томонидан (барча махлуқотлар ичида) азиз ва муқаррам қилиб яратилган зотдир. Шундай экан, борликни ихтиёр этган Зот унинг бошқарувини ҳам Ўз зиммасига олганлиги унутмаслик керак.

Бундай дўстлик ўзининг масъулиятлилиги билан бошқа “Таниш – билиш, ошна - оғайни”гарчиликлардан фарқланиб туради. Аслида инсоният яратилибтики, ўзаро, бир – бирининг “аъзо” – бўлакларидан иборатдир. Буни биз Саъдийнинг “Гулистон”ида ҳам ўз ифодасини топганлигини кўришимиз мумкин:

Бани одам аъзои якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд.
Чу узве ба дард оварад рўзгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор.

Мазмуни: «Одам болалари ибтидода бир гавҳардан бино бўлганлари туфайли яхлит бир вужуд кабидирлар. Бинобарин, замон унинг бир аъзосига жароҳат етказса, бошқа аъзолари ҳам ўз тинчини йўқотади».

Биз бу мисраларни бироз бошқачароқ, тушунарлироқ мазмунда шарҳлашни лозим топдик:

Бани одам аъзои якдигаранд, яъни, **Бани одам** – инсонлар(нинг) ҳаммаси, **аъзои якдигаранд** – (ўзаро) бир – бирларининг аъзолари ҳисобланадилар. Маълумки, инсон танасининг бирон бир аъзоси (жойи)га озор етса, бутун вужуд унинг оғриғидан азият чекади. Шунинг учун инсоният тарихига назар соладиган бўлсак, улар (инсонлар)нинг тили, ирқи, ижтимоий келиб чиқишидан қатъий назар ҳамкорлик (бугунги кундаги инвестиция масаласидаги ҳамкорлик)да ўзаро бирлашадилар ва жамиятнинг ижтимоий тараққиётига муносиб ўрин тутадилар. Бирлашиш ва ҳамкорлик ҳақида сўз кетганда, Ислом дининг муқаддас Китоби бўлмиш Қуръони каримда ҳам бу борада ояти карима мавжудлигини алоҳида таъкидламоғимиз лозим.

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

“Яхшилик ва тақво йўлида ҳамкорлик қилинг. Гуноҳ ва душманлик йўлида ҳамкорлик қилманг” (Моида сураси 2 – оят)

Бундан кўришиб турибтики, яхшилик йўлида қўйилган қадам учун ҳаммиша ҳамкорлик қилиш ва аксинча, ёмонлик йўлидаги ҳамкорликка ҳаргиз бирлашмаслик лозимлигини алоҳида инобатга олмоғимиз лозимдир.

Ўзи мантиқан, инсонлар бир – бирларининг аъзолари ҳисобланар экан, ўзига раво кўрмаган нарсалар албатта бошқаларга ҳам раво кўрмаслиги лозим.

Ки дар офариниш зи як гавҳаранд – яра(ти)лишда ҳам (тарихан) ягона (бир) гавҳар – наслдан шакилланганлар. Фикр юритадиган бўлсак, инсон бир гавҳар – наслдан яратилгани бу буюк бир ҳақиқатки, худди ака ва укаларнинг бир қориндан талашиб ичққанлари учун ўзаро иноқ ва бир – бирларига меҳрубон бўлишлари каби, **Бани одам** – инсонлар(нинг) ҳаммаси ўзаро тинчликда, иноқ яшашлари лозимлиги кераклиги лозим.

Чу узве ба дард оварад рўзгор, яъни ҳаёт (давоми)даги маълум бир жабҳасида бирон аъзо (инсон)га мабодо оғриқ (азоб – азият) тегадиган бўлса, **Дигар узвҳоро намонад қарор** – бошқа (аъзо – инсон)лар ундан холи (оғриқсиз) қолмас, деб соддароқ қилиб, шарҳласак мақсадга мувофиқдир. Зеро, инсонларнинг яшаш шароитга, у(инсон)нинг имкониятига қараб, тоқатидан ташқари бўлмаган нарсаларга йўналтирилганлигини унутмаслик лозим.

Аллоҳ таоло Қуръони Каримда марҳамат қилади:

“Аллоҳ ҳеч бир жонга имкониятидан ташқари нарса юклагмас” (Бақара сураси 286 – оят)

Демак, ҳар бир инсон чин дўст учун муҳтожлигида Ундан келадиган масъулият (машаққат) вақтида ҳам сабр билан қабул қилиши керак. Ва доим ҳамнафас бўлиши лозим. Бунга ушбу ояти Карим ҳам далилдир!

REFERENCES

1. Абдурахмон Жомӣ (муҳаррир Мубашшир Акбарзод) “Баҳористон”. – Душанбе: “Адиб”, 2014.
2. Ш.Шомухамедов таржимаси асосида. 1971 *الرحمن جامي - غافور غولام - تاشكند سانى* عبد
3. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Олам ва одам Дин ва илм. – Тошкент: “Hilol - nashr”, 2021.
4. Шарқ ренессанси даври алломалари ва мутафаккирларининг илмий-фалсафий мероси. (А.Маврулов ва бошқа...) – Т.: “Sino-standart”, 2017.
5. Madalimov, T., Akhatov, L., Haytmetov, R., & Ibrohimov, F. (2020). A Symbol of Tolerance and Friendship in Jamiy's Work "Bahoriston". *International Journal of Current Science Research and Review*, 1(1), 29-32.
6. Madalimov, T., Khaytmetov, R., & Akhatov, L. (2020). THE PROBLEM OF TOLERANCE IN ORIENTAL PHILOSOPHY. *JournalNX - A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*, 6(7), 130-133.
7. Madalimov, T., Khaytmetov, R., & Akhatov, L. (2020). the PROBLEM of HUMAN PSYCHOLOGICAL CRISES in the VIEWS of EMIL DURKHEIM. *НАУКА ОБРАЗОВАНИЕ И КУЛЬТУРА*, 50(6), 50-57.
8. Haytmetov, R., Akhatov, L., & Madalimov, T. (2020). Капитализм ва инсон психологияси. *Педагогика ва психологияда инновациялар*, 2(1), 53-61.
9. Haytmetov, R., Madalimov, T., & Akhatov, L. (2020). The spiritual connection of Sufism and Tolerance in the works of Jami. *International Journal of Multidisciplinary Research and Publications*, 1(2), 1-4.
10. Akhatov, Lutfullo, Timur Madalimov, and Raimberdi Haytmetov. "The Spiritual Connection of Sufism and Tolerance in the Works of Jami." *International Journal of Multidisciplinary Research and Publications* 2 (2020): 1-4. Web. Apr. 2020.
11. Akhatov, Lutfullo, Timur Madalimov, Raimberdi Haytmetov, and Farxod Ibrohimov. "A Symbol of Tolerance and Friendship in Jamiy's Work "Bahoriston". *International Journal of Current Science Research and Review* 3 (2020): 29-32. Web. Apr. 2020.

12. Khaytmetov, R., T. Madalimov, and L. Akhatov. "The Problem of Human Psychological Crises in the Views of Emil Durkheim." *Наука, образование и культура* 6.50 (2020): 50-57. Web.

13. Khaytmetov, R., T. Madalimov, and L. Akhatov. "The Problem of Tolerance in Oriental Philosophy." *Multidisciplinary Peer Reviewed Journal* 6.7 (2020): 130-133. Web.

14. Хайтметов, Раимберди, Тимур Мадалимов, and Лутфулло Ахатов. "Капитализм ва инсон психологияси." *Педагогика ва психологияда инновациялар* 2 (2020): 53-61. Web. Apr. 2020.

